

M. RUDZĪTE

VAI *dukte* BŪTU ATRADUSIES ARĪ LATVIEŠU VALODĀ?

Valodnieki nav šaubījušies par to, ka arī latviešu valodā ir bijis leišu vārdam *duktē*, senprūšu *duckti*, senslavu *dzšti*, senaugšvācu *tohter* un citām radu valodām atbilstošais vārds *dukte* „Tochter“. Taču šķita, ka laika gaitā *duktes* vārds no latviešu valodas pilnīgi izzudis, dodot vietu aizguvumam *meita* (ME II 593). Vārds *dukte* nav reģistrēts nevienā vārdnīcā, tas nav zināms ne no tautasdziesmām, ne vietvārdiem, tas nebija konstatēts arī izloksnēs. Tāpēc savā laikā profesors J. Endzelīns, lekcijās runādams par atšķirībām baltu valodu leksikā sakarā ar senu mantotu vārdu zudumu, par piemēru parasti minēja *duktes* vārdu, ko senprūši un leiši saglabājuši, bet latvieši zaudējuši. Viņš gan ieteica ieviest šo vārdu no jauna latviešu valodā un pats arī to lietoja. Taču *duktes* vārds ieviesies nav.

Vācot materiālus savam kursadarbam, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes neklātienas studente Alda Buka konstatējusi vārdu *dukte* Bauņos¹.

Baunēniešiem gan *dukte* nav „meita“, bet laivas detaļa, kas latviešu valodā pazīstama ar aizgūtiem nosaukumiem *braņga* (ME I 323), *kāri* (ME II 195 – 196) resp. *kāres* (Marine Dictionary 262), *riba* (ME III 521), *spante* (ME III 521 sub voce *riba* b un 985) resp. *spanta* (Marine Dictionary 278; no vācu *Spant* DtWb 571) un neskaidras cilmes nosaukumu *tukta* resp. *tukte*, *tukts* (ME IV 258) „Knieholz in Booten resp. Schiffen“.

Iespējams, ka baunēniešu *dukte* „Knieholz in Booten“ ir tikai fonētisks variants Meirānos, Ļaudonā, Koknesē, Lubānā, Varakļānos, Pļaviņās sastopamajam vārdam *tukta*, *tukte*, *tukts* „Knieholz im Innern des Bootes, das Bootsgerip pe“ ko J. Endzelīns (ME IV 258) saista ar leišu *tukta* „дверной крюк“. Taču iespējams, ka baunēniešu vārds *dukte* „Knieholz in Booten“ radies citādi, proti, būtu saistāms ar *dukte* „Tochter“.

Vēl divu citu laivas resp. kuģa pamatdaļu nosaukumi latviešu valodā ir radniecības termini. Tā *māte* „Mutter“ laivai resp. kuģim ir „Boots-, Schiffskiel“ (ME II 589) un *tēviņš* „Väterchen“ ir „Steven“ (ME IV 177).

¹ Alda Buka, Burtnieku ezera zvejnieku leksika. Kursdarbs. Rīgā, 1966, 117. (Rokraksts Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Latviešu valodas kabinetā.)

Pēc J. Endzelīna (ME IV 177) un J. Zēvera (Spr. -kulturhist. Unters. 142) domām *tēviņš* „Steven“ ir vācu vārda *Steven* pārveidojums latviešu *tēviņš* „Väterchen“ ietekmē. Šāds pārveidojums norāda uz to, ka jau pirms iepazīšanās ar vācu nosaukumu *Steven* latviešu vārdam *māte* vajadzēja būt nozīmei „Boots-, Schiffskiel“.

Vai *mātes* vārdam šī nozīme radusies patstāvīgi vai kādas citas valodas ietekmē?

Pagaidām tuvākajās radu valodās vārdam ar nozīmi „Mutter“ nav zināma nozīme „Boots-, Schiffskiel“. Turpretī šā vārda izlietojumu minētajā nozīmē atrodam lībiešu un igauņu valodā. Lībiešu *jema* „Mutter“ ir arī „Boots-, Schiffskiel“ (LivWb 88). Igaņu vārdam *ema* „Mutter“ ir vēl nozīme „innerster Teil, Hauptteil, Hauptstamm, Hauptstengel“, kas sastopama arī saliktoņos *emapuu* un *laevaema* „Schiffskiel“ (EstnWb 99). Skaidrību te palīdzētu ieviest ziņas par laivu un kuģu būvēšanas vēsturi Latvijā. Ainažos un Dundagā dzimtie jūrmalnieki atceras, ka šais novados laivu meistari esot bijuši Sāmsalas igauņi. Tādas pašas ziņas par sāmsalniekiem kā kuģu būvētājiem Rīgas jūras līča piekrastē sniedz igauņu kuģniecības vēstures pētītājs, Pērnavas (Pārnu) jūrskolas skolotājs kapteinis R. Kurgo². Tāpēc šķiet, ka *māte* ar nozīmi „Boots-, Schiffskiel“ varētu būt kalks.

Jau latviešu tautasdziesmas tēvam blakus mēdz daudzīnāt dēlu, mātei meitu. Analogiski arī senie laivu meistari detaļu, kam ir saskare ar *māti* (resp. *mātes galdu* Bauņos) varēja nosaukt par *dukti* (varbūt senākās *tuktes* vietā). *dukte* „Knieholz in Booten“ varēja rasties vienīgi tai laikā, kad vārdu vēl lietoja ar sākotnējo nozīmi „Tochter“. Ar laiku *dukte* „Tochter“ tika aizstāta ar *meitas* vārdu, bet *dukte* „Knieholz in Booten“ saglabājās. Tādā kārtā latviešu izloksne var būt paglabusi mantoto *duktes* vārdu.

Rīgas universitāte

Avoti

DtWb — H. Paul, Deutsches Wörterbuch, Halle (Saale), 1956⁵.

EstnWb — F. J. Wiedemann, Estnisch-deutsches wörterbuch, Dorpat, 1923³.

LivWb — L. Kettunen, Livisches Wörterbuch mit grammatischer einleitung, Helsinki, 1938.

Marine Dictionary — A. Bandrewitch, Anglo-Russian-Lettish Marine Dictionary of Merchants Shipping and technical Sea-terms, Riga, 1908.

Spr. -kulturhist. Unters. — J. Sehwers,¹ Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen, Berlin, 1953².

IST *dukte* IM LETTISCHEN AUFGEFUNDEN?

Zusammenfassung

Alda Buka, Studentin der Lettländischen Pēteris-Stučka-Staatsuniversität hat in Bauņi (Bauenhof) das im Lettischen für verschwunden gehaltenes Wort *dukte* in der Bedeutung „Knieholz in Booten“ registriert. In der Zeit, wenn man mit diesem Wort Bbootsteil zu bezeichnen angefangen hat, musste noch die Urbedeutung dieses Wortes „Tochter“ lebendig sein.

² R. Kurgo, Rannalautritest ilmameredele, Tallinn, 1965, 58.